

DE VROUW MET HET RODE HAAR

ORHAN PAMUK BIJ DE BEZIGE BIJ

De witte vesting

Het zwarte boek

Het nieuwe leven

Ik heet Karmozijn

Sneeuw

Het museum van de onschuld

Het huis van de stilte

Istanbul. Herinneringen en de stad

De heer Cevdet en zonen

De andere kleuren

Dat vreemde in mijn hoofd

Orhan Pamuk

*De vrouw met het
rode haar*

Vertaald door
Hanneke van der Heijden

2017
DE BEZIGE BIJ
AMSTERDAM

Copyright © Orhan Pamuk, 2016
Copyright Nederlandse vertaling © 2017
Hanneke van der Heijden
Oorspronkelijke titel *Kırmızı Saçlı Kadın*
Oorspronkelijke uitgave Yapı Kredi Yayınları, Istanbul
Omslagontwerp Brigitte Slangen
Omslagillustratie © Nationaal Archief/Collectie Spaarnestad/
Leendert Blok
Vormgeving binnenwerk Perfect Service
Druk Bariet Ten Brink, Meppel
ISBN 978 90 234 6711 3
NUR 302

debezigebij.nl

Oedipus, de moordenaar van zijn vader, de echtgenoot van zijn moeder, en Oedipus als de man die het raadsel van de sfinx heeft opgelost! Wat heeft deze geheimzinnige drie-eenheid van noodlottige daden ons te vertellen? Er is een oeroud van oorsprong Perzisch volksgeloof, dat zegt dat een wijze magiër enkel uit incest geboren kan worden.

Friedrich Nietzsche, *De geboorte van de tragedie of Griekse cultuur en pessimisme*

Oedipus: Hoe kunnen we de sporen vinden van een misdaad die heel lang geleden is gepleegd?

Sophocles, *Koning Oedipus*

Een zoon zonder vader wordt net als een vader zonder zoon door niemand aan de borst gedrukt.

Firdawsi, *Het boek der koningen*

DEEL EEN

Eigenlijk wilde ik schrijver worden. Maar na de gebeurtenissen waarover ik het hier zal hebben, ben ik ingenieur in de aardwetenschappen en aannemer geworden. Ik hoop niet dat mijn lezers, omdat ik nu mijn verhaal doe, ervan uitgaan dat alles inmiddels achter me ligt. Hoe meer ik aan de gebeurtenissen terugdenk, hoe meer ik in ze doordring. Daardoor voel ik dat u in mijn kielzog ook zult worden meegesleurd in de geheimen van wat het betekent vader en zoon te zijn.

In 1985 woonden we in een flat in Istanbul, achter in de wijk Beşiktaş, vlak bij het Osmaanse paleisje dat het Lindenspaviljoen wordt genoemd. Mijn vader had een kleine apotheek, Het Leven. Een keer per week had de apotheek dienst en bleef mijn vader de hele nacht in de zaak. Ik ging hem dan 's avonds eten brengen. Ik hield ervan om in de apotheek te zijn en de geur van medicijnen op te snuiven terwijl mijn vader, een lange, slanke en knappe man, naast de kassa zijn maaltijd at. En ook nu, dertig jaar later, ik ben inmiddels vijfenveertig, houd ik nog steeds van de geur van oude apotheken met houten kasten.

Apotheek Het Leven had geen al te grote clientèle. Op avonden dat mijn vader dienst had, doodde hij de tijd met zo'n klein draagbaar tv'tje als toen in de mode waren. Soms ook zag ik hem zachtjes zitten praten met vrienden die langskwamen. Als zijn kameraden uit de beweging mij zagen kaptten ze hun gesprek af, dan zeiden ze dat ik net als mijn vader een knappe, sympathieke jongen was en begonnen me allerlei vragen te stel-

len: in welke klas zat ik, vond ik het leuk op school, wat wilde ik later worden?

Omdat ik wel zag dat mijn vader niet op zijn gemak was als zijn politieke vrienden erbij waren, bleef ik in zo'n geval niet lang, ik verzamelde de lege schalen en liep onder de platanen in het fletse licht van de straatlantaarns terug naar huis. Thuis vertelde ik mijn moeder nooit dat een van mijn vaders kameraden in de winkel was geweest. Ze zou maar denken dat mijn vader opnieuw problemen zou krijgen of ons van de ene op de andere dag weer in de steek zou laten, ze zou zich zorgen maken en kwaad worden op mijn vader en zijn vrienden.

Maar ik had wel in de gaten dat politiek niet de enige reden was voor de stilzwijgende ruzies tussen mijn vader en mijn moeder. Soms bleven ze een hele tijd kwaad, dan zeiden ze haast niets tegen elkaar. Misschien hielden ze niet van elkaar. Ik voelde dat mijn vader ook op andere vrouwen gesteld was, en dat heel wat vrouwen dat op hem waren. Soms zinspeelde mijn moeder erop dat er een andere vrouw in het spel was, dat deed ze op een manier dat ik het ook begreep. De ruzies tussen mijn ouders maakten me zo treurig dat ik mezelf verboden had erover te piekeren of eraan terug te denken.

De laatste keer dat ik mijn vader heb gezien was in de apotheek, op een avond dat ik hem zijn eten bracht. Ik zat in de eerste klas van het lyceum; het was een doodgewone herfstavond. Mijn vader zat naar het nieuws te kijken. Terwijl hij daarna aan de toonbank zijn maaltijd at, hielp ik twee klanten, de ene kwam voor aspirine, de andere moest vitamine c en antibiotica hebben, ik stopte het geld in de oude kassa, in de la met een belletje dat grappig rinkelde als hij openging. Toen ik naar huis ging wierp ik een laatste blik op mijn vader; glimlachend stond hij in de deuropening en zwaaide naar me.

De volgende ochtend kwam mijn vader niet thuis. Mijn

moeder vertelde dat hij er niet was toen ik 's middags uit school kwam. Ze had wallen onder haar ogen, ze had gehuild. Ik dacht dat mijn vader, net als eerder was gebeurd, in de apotheek was opgepakt en naar het politiebureau was gebracht, naar de 'politieke afdeling' zoals dat toen heette. Daar martelden ze hem, sloegen met een stok zijn voetzolen kapot, sloten stroomdraden op hem aan.

Zeven, acht jaar daarvoor was mijn vader ook eens zo verdwenen en pas na een jaar of twee was hij toen weer thuisgekomen. Maar die keer had mijn moeder zich niet gedragen alsof mijn vader tijdens een verhoor op het politiebureau gefolterd zou worden. Ze was kwaad geweest op mijn vader. 'Hij zoekt het maar uit!' zei ze wanneer ze het over hem had.

Toen mijn vader meteen na de staatsgreep op een nacht door militairen werd weggevoerd uit zijn apotheek, was mijn moeder juist in alle staten geweest, ze had gezegd dat mijn vader een held was, dat ik trots op hem moest zijn en in zijn plaats had ze samen met de assistent, Macit, de nachtdiensten in de apotheek waargenomen. Soms droeg ik Macits witte schort, al zou ik later natuurlijk geen apothekersassistent worden, maar een wetenschapper, dat wilde mijn vader graag.

Na die laatste verdwijning van mijn vader bekommerde mijn moeder zich in het geheel niet om de apotheek. Ze had het niet over Macit, niet over een ander hulpje, niet over hoe het met de apotheek verder moest. Daardoor begon ik te denken dat mijn vader deze keer vanwege iets anders weg was. Maar wat is denken eigenlijk?

Toen al had ik doorgrond dat gedachten soms in woorden, soms in beelden in ons hoofd opkomen. Soms lukte het me met geen mogelijkheid om over een bepaald idee na te denken in woorden... Maar het beeld van dat ding, bijvoorbeeld hoe ik door de stortregen rende en wat ik daarbij voelde, stond me

juist meteen helder voor ogen. Soms ook kon ik wel in woorden over iets nadenken maar lukte het me niet om het als beeld voor me te zien: zwart licht bijvoorbeeld, de dood van mijn moeder of de oneindigheid.

Misschien was ik nog een kind: soms lukte het me om niet aan dingen te denken waar ik niet aan wilde denken. Het tegenovergestelde gebeurde ook: dan kreeg ik een woord of een beeld waar ik niet aan wilde denken met geen mogelijkheid uit mijn hoofd.

Mijn vader liet een hele tijd niets van zich horen. Soms kon ik me zijn gezicht niet meer herinneren. Op zo'n moment voelde ik me alsof de elektriciteit plotseling was uitgevallen en alles wat ik voor me had gezien was weggevaagd.

Op een avond wandelde ik in mijn eentje naar het Lindenviljoen. De deur van apotheek Het Leven was dicht, vergrendeld met een zwart hangslot alsof hij nooit meer open zou gaan. Uit de tuin van het paviljoen kwam nevel opzetten.

Niet veel later zei mijn moeder dat er geen geld binnenkwam, niet van mijn vader en ook niet van de apotheek, dat we er financieel slecht voor stonden. Het enige waar ik geld aan uitgaf waren de bioscoop, broodjes kebab en stripboeken. Ik zat op het Kabataşlyceum, vlak bij Beşiktaş, daar ging ik te voet heen. Vrienden van me verkochten en verhuurden oude afleveringen van stripbladen. Zelf voelde ik er niets voor om net als zij in het weekend bij de zijdeur van een bioscoop bij ons in de wijk of in een of ander achterafstraatje geduldig op klanten te moeten wachten.

De zomer van 1985 bracht ik door als winkelbediende bij boekhandel Deniz in het centrum van Beşiktaş. Een groot deel van mijn werk bestond uit het weggagen van mensen die boeken wilden jatten, bijna allemaal studenten en scholieren. Nu en dan nam mijn werkgever, Deniz was zijn naam, me in zijn

auto mee naar Cağaloğlu, de wijk waar we boeken inkochten. Hij mocht me wel, hij zag dat ik altijd precies wist wie een boek had geschreven of uitgegeven, en hij vond het goed dat ik boeken mee naar huis nam en dan later weer teruggaf. Die zomer heb ik heel wat gelezen: kinderboeken, *Reis naar het middelpunt der aarde* van Jules Verne, anthologieën met verhalen van Edgar Allen Poe, dichtbundels, historische romans over de avonturen van Osmaanse krijgers en ook een bloemlezing over dromen. Eén tekst in die bundel zou mijn hele leven veranderen.

Vrienden van boekhandelaar Deniz die schrijver waren kwamen ook af en toe in de winkel. Na een tijdje begon mijn baas wanneer hij me aan hen voorstelde, erbij te zeggen dat ik later ook schrijver zou worden. In een praatzieke bui had ik dat eens tegen hem gezegd. En onder zijn invloed begon ik het binnen de kortste keren zelf ook te geloven.

Maar mijn moeder vond het loon dat ik van de boekhandelaar kreeg niet genoeg. Van wat ik als winkelbediende verdiende zou ik in ieder geval de studiebegeleiding moeten kunnen betalen voor de voorbereiding op het toelatingsexamen tot de universiteit, een jaar later. Sinds de verdwijning van mijn vader konden mijn moeder en ik het heel goed met elkaar vinden. Maar om mijn besluit om schrijver te worden moest ze hartelijk lachen. Eerst moest ik maar eens naar een goede universiteit.

Toen ik op een dag uit school kwam en in een opwelling in de kast en de commode op de slaapkamer van mijn ouders keek, zag ik dat mijn vaders overhemden en spullen weg waren. De geur van zijn tabak en aftershave hing nog wel in de kamer. Mijn moeder en ik spraken nooit over hem en ook het beeld dat me van hem voor ogen stond verbleekte snel, leek het.

Aan het begin van de zomer na mijn tweede jaar op het lyceum verhuisden we van Istanbul naar Gebze, een stadje in de buurt. Mijn oom, de man van mijn moeders zus, had daar een woning en wij mochten gratis in het tuinhuis wonen. Hij had een baantje voor me, en als ik in de eerste helft van de zomer dat werk deed en geld zou sparen, zou ik vanaf juli als winkelbediende in boekhandel Deniz in Beşiktaş kunnen werken en kon ik tegelijkertijd met de studiebegeleiding beginnen. Boekhandelaar Deniz wist dat het me aan het hart ging dat we weg

waren uit Beşiktaş en hij had gezegd dat ik in de zomer in de boekhandel mocht overnachten.

Het baantje dat mijn oom voor me had bestond uit het bewaken van zijn moestuin en de kersen- en perzikenboomgaard aan de rand van Gebze, in het binnenland. Ik had in de moestuin een pergola zien staan met daaronder een oude tafel en was ervan uitgegaan dat ik alle tijd zou hebben om boeken te lezen, maar dat bleek een vergissing. Het was kersentijd, lawaaierige, brutale kraaien vielen in grote zwermen aan, kinderen en bouwvakkers van een omvangrijk bouwproject op het aanpalende perceel kwamen groenten en fruit pikken.

In de tuin naast de moestuin werd een waterput gegraven. Soms ging ik kijken hoe de puttengraver onder de grond met schop en pikhouweel bezig was terwijl zijn twee leerjongens de emmer met opgedolven aarde naar boven takelden en leeg kiepten.

De twee jongens draaiden, ieder aan een kruk, een houten windas rond, wat met grappig gepiep en gekraak gepaard ging, en haalden zo de emmer zand op die hun baas onder de grond had gevuld en die zij weer leegden in een aan de kant klaarstaande kruiwagen. De ene jongen was van mijn leeftijd, hij bracht de kruiwagen weg om het zand ergens anders op een hoop te gooien, terwijl de andere hulp, een lange, oudere jongen, 'Kooomt-ie!' de put in riep en de emmer naar beneden liet zakken, terug naar zijn baas.

De puttengraver zelf kwam de hele dag nauwelijks boven. Ik zag hem pas voor het eerst toen hij een keer tijdens de schaft een sigaretje zat te roken. Net als mijn vader was hij lang, knap en slank. Maar in tegenstelling tot mijn vader was hij opvliegend in plaats van kalm en goedlachs. Hij viel vaak tegen zijn leerjongens uit. Ik veronderstelde dat ze het niet leuk zouden vinden als ik zag hoe zij op hun donder kregen van hun leer-

meester en daarom bleef ik uit de buurt wanneer de puttengraver boven de grond was.

Op een dag half juni klonken er vrolijke kreten en pistoolschoten uit de richting van de put. Ik liep een eindje die kant uit: de eigenaar van de grond, een man uit Rize, had gehoord dat er water in de put was opgeweld, had zich meteen naar de put gespoed en schoot van blijdschap met zijn pistool in de lucht. Ik rook de aangename geur van kruit. De eigenaar gaf de puttengraver en zijn jongens een bonus. Hij had de put nodig omdat hij op dit stuk land wilde gaan bouwen. De waterleidingen uit Istanbul waren nog niet tot het binnenland van Gebze doorgetrokken.

De dagen daarna hoorde ik de baas niet meer tegen de jongens tekeergaan. Iemand kwam met paard-en-wagen zakken cement en ijzer afleveren. Op een middag stortte de puttengraver beton voor de rand van de put en monteerde er een ijzeren deksel op. Omdat ze allemaal goede zin hadden durfde ik me inmiddels dichterbij te wagen.

Op een andere middag liep ik naar de put, in de veronderstelling dat er niemand in de buurt was. Plots dook tussen de olijf- en kersenbomen de puttengraver op, Mahmut heette hij. Hij had een onderdeel van de elektrische motor bij zich die hij in de put had geïnstalleerd.

‘Zo jongeman,’ zei hij, ‘ik zie dat je belangstelling hebt voor dit soort werk.’

Ik dacht aan de personages uit de roman van Jules Verne, die de wereld aan de ene kant in gingen en aan de andere kant weer naar buiten kwamen.

‘Ik heb een opdracht voor een put in de buurt van Küçükçekmece. De jongens gaan niet mee. Heb jij geen zin?’

Toen hij zag dat zijn voorstel me in verwarring bracht, voegde hij eraan toe dat het dagloon van een goede puttengravers-

leerjongen vier keer zo veel was als wat een bewaker van een moestuin verdiende. We zouden in tien dagen klaar zijn; meteen daarna kon ik naar huis.

‘Daar komt niets van in!’ zei mijn moeder toen ik thuiskwam. ‘Jij wordt geen puttengraver. Je gaat een goede studie aan de universiteit doen.’

Maar ik kon het idee om snel geld te verdienen niet uit mijn gedachten zetten. Tegen mijn moeder hield ik vol dat ik in twee weken evenveel kon verdienen als in twee maanden in de moestuin van mijn oom, op die manier zou ik dus meer tijd overhouden voor het toelatingsexamen, de studiebegeleiding en de boeken die ik wilde lezen. Ik zette mijn arme moeder zelfs onder druk door te dreigen dat ik weg zou lopen als ze het niet goedvond.

‘Laat die jongen nou,’ zei mijn oom, ‘als hij geld wil verdienen moet je hem zijn gang laten gaan. Ik zal wel eens navragen wat voor iemand die puttengraver is.’

Zonder dat ik erbij was troffen mijn oom, die advocaat was, mijn moeder en puttengraver Mahmut elkaar in mijn ooms kantoor bij de gemeente. Ze spraken af dat ik niet de put in zou hoeven, dat zou een andere, tweede jongen doen. Mijn oom vertelde me hoeveel ik per dag zou verdienen. Thuis stopte ik een stel bloezen en mijn gympies, die ik voor lichamelijke oefening op school gebruikte, in het oude valies van mijn vader.

De kleine vrachtwagen die me naar de plek zou brengen waar we een put moesten graven wilde die regenachtige dag maar niet verschijnen, en mijn moeder barstte in onze eenkamerwoning met het lekkende dak een paar keer in tranen uit; ze zei dat ik ervan af moest zien, dat ze me erg zou missen, dat we enkel doordat we geen geld hadden nu de verkeerde beslissing hadden genomen.

‘Ik ga in geen geval die put in,’ zei ik toen ik met opgeheven

hoofd en het valies in mijn hand de deur uit ging, vastbesloten maar grapjes makend, zoals mijn vader wanneer die naar de rechtbank ging.

De vrachtwagen stond op het braakliggende terrein achter de oude, grote moskee te wachten. Puttengraver Mahmut rookte een sigaret, toen hij me aan zag komen monsterde hij als een onderwijzer glimlachend mijn kleren, mijn tred, mijn valies.

‘Stap maar in, we gaan,’ zei hij. Ik ging tussen hem en de chauffeur van meneer Hayri in zitten, de zakenman die opdracht had gegeven een put aan te leggen. Onderweg zeiden we een uur lang niets.

Toen we over de Bosporusbrug kwamen keek ik aandachtig naar links, naar beneden, naar Istanbul, naar mijn school, het Kabataşlyceum, en probeerde in Beşiktaş gebouwen te ontwaren die ik kende.

‘Geen zorgen, we hebben die klus zo geklaard,’ zei mijn baas, ‘je bent makkelijk op tijd voor de studiebegeleiding weer terug.’

Ik vond het fijn dat mijn moeder en mijn oom hem hadden gezegd dat ik daarover in zat; ik vertrouwde hem. Na de brug kwamen we in het Istanbulse verkeer vast te zitten, en pas toen de laatste warme zonnestrallen recht in onze ogen schenen reden we de stad uit.

Voor een goed begrip moet ik de hedendaagse lezer even vertellen wat ‘de stad uit’ betekende, want Istanbul had in die tijd geen vijftien miljoen inwoners, zoals het geval is nu ik u dit verhaal vertel, maar vijf miljoen. Zodra je de oude stadsmuren voorbij was, werden de huizen schaarser, kleiner en armoediger en kreeg je fabrieken, benzinepompen en zo nu en dan een hotel.

Een tijdlang reden we langs het spoor, bij het vallen van de avond verlieten we de hoofdweg. Het meer van Büyükçekmece lag ook al achter ons. Ik zag een paar keer groepjes cipres-

sen; begraafplaatsen, betonnen muren, braakliggende velden... De meeste tijd was er niets te zien, en hoe ingespannen ik ook keek, ik kon niet achterhalen waar we waren. Nu en dan zagen we oranjeachtig licht uit een raam schijnen en een familie die aan het avondeten zat, dan weer de neonverlichting van een fabriek. Vervolgens reden we een helling op. Op een gegeven moment zagen we in de verte bliksemflitsen, de hemel lichtte op, maar de grond waar wij langskwamen, het lege land, bleef donker, leek het. Soms zag ik in licht waarvan ik niet kon achterhalen waar het vandaan kwam eindeloos bar land, terrein zonder mensen, zonder bomen, dan werd het donker en verloor ik dat alles weer.

Een hele tijd later stopten we ergens midden in het niets. In de wijde omtrek was geen licht, geen lamp, geen huis te bekenen, ik dacht dan ook dat de oude vrachtwagen het begeven had.

‘Help eens even,’ zei mijn baas, ‘dan laden we de spullen uit.’

We haalden het timmerhout uit de vrachtwagen, de onderdelen van de windas, pannen en servies, twee matrasjes die met een touw bijeen waren gebonden en vormeloze plastic zakken met spullen en graafwerktuig. ‘Sterkte,’ zei de chauffeur en reed weg, en toen pas merkte ik dat we in het aardedonker stonden, ik raakte in paniek. Ergens verderop was een bliksemflits, maar achter ons was de lucht helder en stonden de sterren uitbundig te stralen. Nog verderop kon ik het licht van Istanbul zien, dat tegen de wolken weerkaatste, een gele gloed leek het.

De grond was vochtig van de regen, hier en daar was het vlakke terrein nat. Na wat zoeken vonden we een droog plekje. Daar brachten we de spullen heen.

Met behulp van de stokken die we uit de auto hadden gehaald begon mijn baas Mahmut de tent op te zetten. Het lukte maar niet. Scheerlijnen die aangetrokken moesten worden,

haringen die de grond in moesten, het was verdwenen in de nacht en in die duisternis was alles in mijn ziel één onontwaaerbare knoop geworden. ‘Nee, hier vasthouden, niet daar!’ foeterde hij tegen mij.

We hoorden het roepen van een uil. Ik vroeg me af of het wel zo nodig was om die tent op te zetten, de regen was tenslotte opgehouden, maar ik respecteerde de vastbeslotenheid van mijn baas. Het zware, muf ruikende tentdoek viel over ons heen als de nacht, het bleef niet zitten.

Toen we de tent eindelijk hadden opgezet en de matrassen uitrolden was het al ver na middernacht. De wolken met zomerregen waren weggetrokken, een stralende sterrennacht aangebroken. Ergens dichtbij hoorde ik het gesnerp van een krekkel, ik ontspande me. Zodra ik in bed lag was ik vertrokken.

Toen ik wakker werd, was ik alleen in de tent. Een bij vloog zoe-
mend rond. Ik stond op en ging naar buiten. De zon stond zo
hoog aan de hemel dat mijn ogen pijn deden van het scherpe
licht.

Ik bevond me op een wat hoger gelegen plek in een verder
vlak gebied. Links van me liep het terrein in zuidoostelijke rich-
ting, de kant waar Istanbul lag, glooiend af. Verder naar bene-
den lagen twee maïsvelden, die er vanuit de verte lichtgroen en
gelig uitzagen, akkers met tarwe, braakliggend land en stukken
rotsige, onvruchtbare grond. In de vlakke kon je de huizen en
een moskee van een kleine provincieplaats zien liggen, maar
omdat er tussen mij en het stadje een heuvel lag, zag ik niet hoe
groot de plaats was.

Waar was mijn baas? Uit het hoorngeschal dat door de wind
werd meegevoerd, leidde ik af dat de loodgrijze gebouwen aan
de andere kant van de stad van het leger waren. Een eind daar
weer achter lagen paarse bergen. Op een gegeven moment leek
het of de hele wereld in een diepe stilte gedompeld werd, af-
komstig uit herinneringen. Ik was blij dat ik hier was, ver weg
van Istanbul, ver weg van iedereen, dat ik mijn eigen geld kon
verdienen.

Van de vlakke tussen de stad en de legergebouwen klonk de
fluit van een trein. Ik tuurde ingespannen in de richting van het
geluid en kon de wagons onderscheiden die naar Europa gin-
gen. De trein reed in de richting van onze lege vlakke, maakte

toen een sierlijke bocht en stopte bij een station.

Even later zag ik mijn baas, hij kwam van de stad mijn kant uit gelopen. Eerst volgde hij de weg, na een tijdje liep hij hier en daar over het braakliggende terrein en door de akkers om de bochten af te snijden.

‘Ik heb water gehaald,’ zei hij. ‘Zet maar eens een pot thee voor me.’

Terwijl ik bezig was op de kleine gasbrander thee te zetten, kwam de eigenaar van het terrein, meneer Hayri, in de kleine vrachtwagen van de dag ervoor aan gereden. Een jongen iets ouder dan ik sprong uit de laadbak. Ali heette hij, en uit de gesprekken maakte ik op dat hij bij deze meneer Hayri in dienst was en dat hij het werk in de put zou doen in plaats van de leerjongen uit Gebze, die op het laatste moment had afgezegd.

Puttengraver Mahmut en meneer Hayri liepen een hele tijd heen en weer. Het terrein, op sommige plekken kaal, op andere overdekt met stenen en struikgewas, was ongeveer een hectare groot. Er stond een licht briesje, dat uit de richting van de twee mannen kwam, waardoor ik ze zelfs toen ze in de verste uithoek stonden nog kon horen steggelen, ze konden het maar niet eens worden. Wat later ging ik naar hen toe. Meneer Hayri zat in de textiel en wilde op dit dorre stuk grond een fabriek neerzetten voor het wassen en verven van stoffen. Bij grote bedrijven die confectie exporteerden bestond daar behoorlijk wat vraag naar, alleen had je er wel veel water voor nodig.

Op dit terrein was geen elektriciteit en geen water, meneer Hayri had het dan ook voor een habbekrats kunnen krijgen. Als wij erin slaagden water te vinden, zou hij ons een grote som geld betalen. Was er eenmaal water, dan liet hij met hulp van zijn vriendjes in de politiek de elektriciteitsleidingen naar zijn land doortrekken. Daarna zou meneer Hayri, hij liet ons een keer de tekeningen zien, een fabriek neerzetten met alles er-

op en eraan: werkplaatsen voor het verven van textiel, voor het wassen van stoffen, een opslagloods, een chic directiekantoor en zelfs een kantine. In de blik van mijn baas las ik een zeker begrip en belangstelling voor meneer Hayri, maar in feite ging het ons tweeën om de geschenken en het geldbedrag dat de eigenaar van de grond ons in het vooruitzicht stelde in geval we water zouden vinden.

‘Moge God jullie bijstaan en jullie kracht en concentratie geven,’ zei meneer Hayri alsof hij het Osmaanse leger aan de vooravond van een veldtocht uitgeleide deed. Toen het kleine vrachtwagentje langzaam uit het zicht verdween zwaaide hij hangend uit het raampje nog eens naar ons.

’s Avonds kon ik door het gesnurk van mijn baas de slaap niet vatten, ik stak mijn hoofd door het tentdoek naar buiten. De lichten van het stadje waren niet te zien; de lucht was donkerblauw, maar de sterren leken met hun gefonkel de wereld oranje te kleuren. En in deze wereld leken wij nu, gezeten op een enorme sinaasappel, een poging te doen om in het donker te slapen. Was het wel juist dat we niet naar de hemel klommen om de fonkelende sterren te bereiken, maar ervan droomden de grond in te gaan, waar we nu lagen te sluimeren?

Destijds waren grondboorinstallaties nog niet in gebruik. Ambachtelijke puttengravers verlieten zich al duizenden jaren op hun intuïtie om te bepalen waar op een terrein water te vinden was en waar ze dus een put moesten graven. Mahmut, mijn baas, kende de sterke verhalen van de dikdoenerige ambachtslieden van vroeger natuurlijk wel. Maar het werk van de aanstellers onder hen, degenen die met een vork in hun hand over het terrein heen en weer banjerden en allerlei gebeden prevelen, nam hij niet serieus. Hij voelde dat hij tot de laatste generatie behoorde die dit duizenden jaren oude beroep uitoefende. Daarom schepte hij niet over zijn vak op, maar was juist heel bescheiden. ‘Je moet vooral op de donkere, vochtige, zwarte aarde letten,’ zei hij tegen mij. ‘Je moet bedacht zijn op de lager gelegen stukken grond, je moet de stenen en rotsen, de glooiingen en de schaduwen zien, en het water voelen dat daaronder zit,’ zei hij een andere keer, vol verlangen mij iets van het vak bij te brengen. ‘Op plekken waar bomen en struiken staan is de grond donker en vochtig, begrijp je wel? Je moet goed op alles letten; maar tegelijkertijd moet je niks zomaar geloven.’

Want zoals de hemel zeven verdiepingen had, zo bestond ook de grond uit lagen. (Soms als ik ’s nachts naar de sterren keek, kon ik de duistere wereld onder ons voelen.) Zo kon je donkere, zwarte aarde hebben met twee meter daaronder een laag waardeloze, gortdroge grond, of kleiachtige die geen drup-